

Zwarter dan zwart

In 2015 was het honderd jaar geleden dat Kazimir Malevich zijn *Zwart vierkant* schilderde, dat wereldwijd een symbool voor de abstractie in de kunst zou worden. De vondst van een verborgen inscriptie suggereert dat hij oorspronkelijk een andere intentie had. Kunstenaar Ellen Gallagher reageert hierop met een serie gelaagde schilderijen.

Zwart vierkant werd naar aanleiding van deze verjaardag in 2015 aan een diepgaand materiaaltechnisch onderzoek onderworpen. Daarbij werd voor het eerst opgemerkt dat er op de witte rand linksonder een tekst stond, al dan niet door Malevich zelf met potlood aangebracht. De moeilijk leesbare tekst, 'Vechtende negers in de nacht', is een racistische 'grap' over zwartheid en maakt tegelijk duidelijk dat Malevich mogelijk een figuratief houvast nodig had om tot zijn absolute abstractie te kunnen geraken.

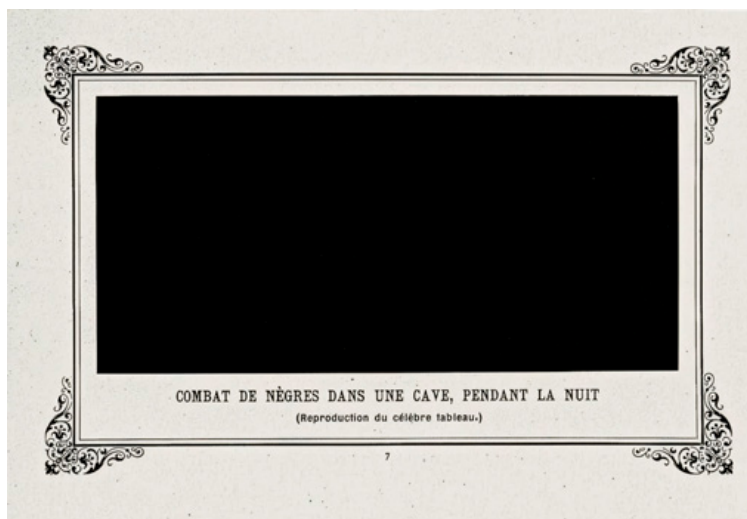
In 1882 had Paul Bilhaud ook al een zwart vierkant geschilderd met de titel *Combat de nègres pendant la nuit*.

In 1897 reproduceerde de Franse satiricus Alphonse Allais het schilderij van Bilhaud en breidde de titel nog wat uit: *Combat de nègres dans une cave, pendant la nuit*. Het zwarte vierkant van Bilhaud was in de versie van Allais een brede zwarte rechthoek geworden. Het werk van Allais was in tsaristisch Rusland populair en het is waarschijnlijk dat Malevich het gekend heeft. Allais parodieerde de avant-gardekunst van zijn tijd en leverde meer dan een eeuw later samen met Malevich onbedoeld de aanleiding voor het werk van Gallagher, waar ik in dit artikel eigenlijk over spreek.

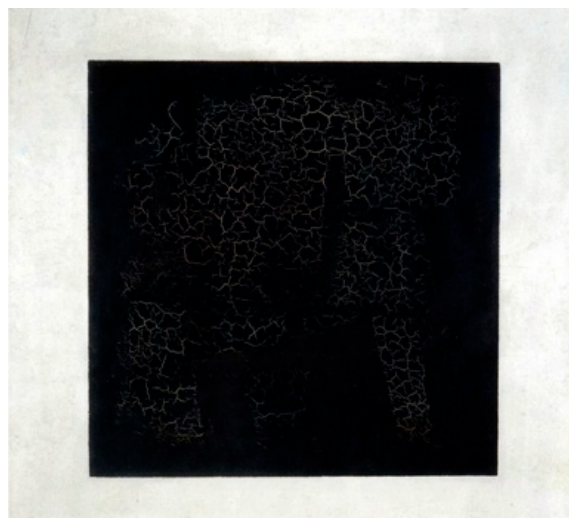
Ellen Gallagher

Een jaar na de vondst op Malevich' *Zwart vierkant* schilderde de Amerikaanse kunstenaar Ellen Gallagher namelijk haar *Negroes Battling in a Cave* op een formaat dat precies tussen Malevich' vierkant en Allais' brede rechthoek ligt. En dat in een serie van vier.

Ellen Gallagher (geb. 1965) woont en werkt sinds het begin van deze eeuw hoofdzakelijk in Rotterdam en is goed vertegenwoordigd in de collecties van grote musea, waaronder het Museum of Modern Art en het Whitney Museum of American Art in New York, het Art Institute of Chicago en het Britse Tate. In Nederlandse

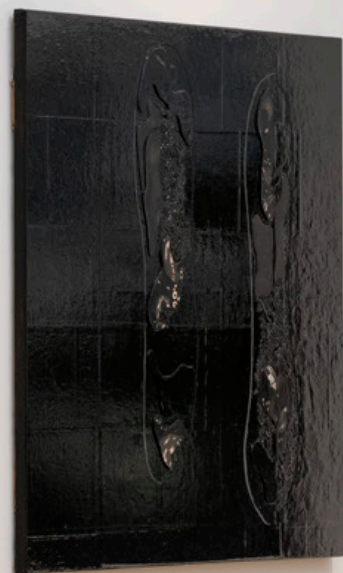

Alphonse Allais,
*Combat de nègres dans une
cave, pendant la nuit*, 1897, uit
Album primo-avrilisque

Zwart vierkant
Kazimir Malevich
1913-15. Olieverf op doek, 79,5 × 79,5 cm
TRETJAKOVGALERIJ, MOSKOU

NIEUWE AANWINST

Negroes Battling in a Cave

Ellen Gallagher

2016. Email, inkt, rubber en papier op linnen (vierluik), elk 110 x 140 cm

Bijdrage: € 200.000, waarvan € 155.000 uit het Titus Fonds, € 30.000 uit het Fabritius Fonds en € 15.000 uit het Coleminks Fonds

STEDELIJK MUSEUM AMSTERDAM

Aangekocht in 2025 met steun van de Vereniging Rembrandt (mede dankzij haar Titus Fonds, haar Fabritius Fonds en haar Coleminks Fonds), het Mondriaan Fonds, begunstigers van het Stedelijk Museum Fonds, de Glenstone Foundation, Adriaan Mol en Dymfy Erens

openbare collecties was tot dusver alleen haar filmische installatie *Osedax* aanwezig, gemaakt samen met Edgar Cleijne. Dit werk werd in 2020 met een genereuze ondersteuning van de Vereniging Rembrandt door het Fries Museum aangekocht. Op metaforische wijze herinnert het aan de vele tot slaaf gemaakten die tijdens de oversteek van de Atlantische Oceaan overboord werden gegooid of zelf overboord sprongen.

En nu is dankzij de Vereniging Rembrandt, het Mondriaan Fonds en particuliere schenkers via het Stedelijk Museum Fonds ook Gallagher's serie *Negroes Battling in a Cave* aan de Collectie Nederland toegevoegd. Met zijn collecties vooroorlogs en naoorlogs modernisme - waaronder de grootste collectie werk van Malevich

buiten Rusland - en zijn verzameling hedendaagse kunst biedt het Stedelijk een zeer passende context met talloze aanknopingspunten om dit werk te tonen.

Gallagher's vierluik lijkt op het eerste gezicht volkomen zwart, maar bevat bij nadere bestudering veel figuratieve elementen in en op het zwarte oppervlak, waarin de kijker zichzelf gespiegeld ziet. Zo zijn er gedeeltes van advertenties voor schoenen, pruiken en kleding uit Afro-Amerikaanse tijdschriften als *Ebony*, *Our World* en *Sepia* in verwerkt. Die figuratieve elementen zijn tot collages samengevoegd. En bovendien zien we kleine gezichten, die we vaker in Gallagher's werk tegenkomen en die verwijzen naar *blackface minstrelsy* (muzikaal 'vermaak' waarbij acteurs en muzikanten

met zwarte gezichtsschmink Afro-Amerikanen op karikaturale wijze weergaven). Ellen Gallagher onderzoekt op deze manier telkens weer de complexiteit van de constructie van identiteit.

Reliëfs

De lagen rubber, papier en email op de vier schilderijen creëren reliëfs waarin vormen en inscripties te ontdekken zijn die vaker in het werk van Gallagher voorkomen. Net als *Osedax* refereert dit werk aan de zogenaamde Middenpassage (onderdeel van de trans-Atlantische driehoekshandel, waarbij miljoenen Afrikanen naar slavenmarkten in Amerika werden vervoerd), door de aanwezigheid van veel vormen die aan plankton herinneren. Maar ook doen ze denken aan de textuur van menselijke huid en littekens. Dergelijke scarificatie (door het aanbrengen van patronen op de huid met een scherp voorwerp) werd en wordt bij verschillende lokale stammen gebruikt als decoratie of als drager van betekenis en teken van *belonging*. Gallagher zelf beschrijft de materialiteit van het vierluik als een doorwrochte oppervlaktestructuur vol van ‘voelbare geografieën’: culturele verwickelingen die tastbaar worden gemaakt. Zij legt uit: ‘Het weefsel van het canvas is nog steeds zichtbaar ondanks de lagen, zelfs na het aanbrengen van de toplaag. Het is sensueel. Het is een gevoel. Een praktische kennis die zeer tastbaar is.’

Zoals het werk van Gallagher zich door een doorwrochte oppervlaktestructuur kenmerkt, zo is dit feitelijk ook het geval met het *Zwart vierkant* van Malevich. Gallaghers vierluik leeft zoals ook Malevich' werk leeft. Het biedt echter, anders dan bij Malevich, ook een dieptewerking die samengaat met een intense preoccupatie met geschiedenis, menselijkheid en identiteit. Hoe meer je als kijker je ogen over de spiegelende doeken laat gaan, des te meer je ontdekt en des te sprekender het werk wordt. En de metafoor van zwarter dan zwart, die in de titel ligt besloten, is de verhullende sleutel voor diepgaande betekenislagen. ↘

Rein Wolfs is directeur van Stedelijk Museum Amsterdam

Schilderijen als gedichten

Waar zou de kunst zijn zonder zwart?

Portretschilderijen uit de 17de eeuw zouden er in elk geval heel anders hebben uitgezien als hun makers er niet in waren geslaagd de diepzwarte kleding van de opdrachtgevers toch spannend en vol nuances weer te geven. Hun werk maakt duidelijk dat zwart een echte kleur is, met vele uitdrukkingsmogelijkheden. In de 20ste-eeuwse kunst wordt zwart vaak ingezet om ritme of juist tegenstellingen te creëren in abstracte werken die de kijker duidelijk moeten maken dat er een verschil is tussen wat we zien en wat we ons kunnen verbeelden. Denk aan het strakke lijnenspel van Mondriaan of de juist zwierige *drippings* van Jackson Pollock. En in de vrijwel compleet zwarte doeken van Ad Reinhardt – in 2010 kocht het Kröller-Müller Museum met onze steun *Ultimate Painting No. 39* van Reinhardt aan – is goed te zien hoe hij in die monochromie de grenzen tussen waarnemen, ervaren en denken onderzocht.

Ook in het vierluik van Ellen Gallagher speelt zwart een hoofdrol. Wat opvalt, is dat zij de kijker bij de eerste aanblik van het werk meteen al voor een dilemma stelt. Het oppervlak van deze doeken is niet alleen zwart, het glanst ook nog eens. Hierdoor vindt het oog moeilijk houvast en wordt de kijker gehinderd door de eigen schimmige weerspiegeling. Het kan niet anders of Gallagher heeft hiermee een bedoeling. We zitten onszelf immers wel vaker in de weg, zowel letterlijk als figuurlijk. De confronterende titel *Negroes Battling in a Cave* vergroot dat gevoel van ongemak nog verder. Deze titel en de teksten en afbeeldingen die Gallagher in het vierluik heeft verwerkt, zijn verwijzingen die ons verschillende kanten op leiden. De schilderijen zijn als gedichten waarin van alles wordt aangekaart en gesuggereerd, maar waarvan de betekenis eerder moet worden aangevoeld dan dat ze kan worden geduid. ↘

Hendrik Driessen, oud-directeur van museum De Pont en bestuurslid van de Vereniging Rembrandt